

NEIROTISMS UN NEGATĪVĀ RELIĢISKĀ PROBLĒMU PĀRVARĒŠANA: DIEVA TĒLS UN RELIĢIOZITĀTE KĀ SAISTĪBU MEDIĒJOŠIE UN MODERĒJOŠIE FAKTORI

Neuroticism and Negative Religious Coping: The Mediating and Moderating Roles of Religiosity and the Image of God

Ingrīda Trups-Kalne

Laterāna Pontifikālās universitātes filiāle Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts,
Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Viktorija Perepjolkina

Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija

Inese Lietaviete

Laterāna Pontifikālās universitātes filiāle Rīgas Augstākais reliģijas zinātņu institūts, Latvija

Abstract. *Several studies have found correlations between neuroticism as one of personality traits and used negative religious coping strategies in difficult life situations, which in turn has a negative impact on physical and mental health outcomes. Therefore, it is important to explore the explanatory factors for the association between neuroticism and negative religious coping. This study aims at investigating whether there is a mediator effect of the image of God and a moderator effect of religiosity on the relation between neuroticism and the use of negative religious coping strategies. The group of respondents consisted of 336 Latvian-speaking Roman Catholic adults aged 18 to 86 ($M = 44.42$; $SD = 12.90$, 74.9 % women). The data was collected by an online survey with the following instruments: the Brief RCOPE, the God Image Scale, the Latvian Personality Inventory LPAv-3, the Centrality of Religiosity Scale CRS-5 and the Socio-demographic Inventory. The results of this study revealed that the image of God has a partial mediating effect on the relation between neuroticism and negative religious coping. The study also indicated that religiosity is a moderator in relationship between neuroticism and negative religious coping – the higher the degree of religiosity the closer the relation between neuroticism and negative religious coping. The outcomes of the study can be used as basis for religious interventions in psychotherapy, as well as health-care consulting and pastoral counselling aimed at reducing the negative impact of negative religious coping on physical and psychological health.*

Keywords: *image of God, negative religious coping, neuroticism, religiosity.*

Ievads *Introduction*

Reliģiskajai problēmu pārvarēšanai, kas ir ar sakrālo jomu saistīti stresa un kritisku dzīves situāciju pārvarēšanas paņēmieni, kas palīdz pielāgoties dažādām kritiskām dzīves situācijām, piemīt unikāls pienesums veselības un psiholoģiskās labklājības prognozēšanā paralēli nereliģiskām problēmu pārvarēšanas metodēm.

Pasaulē un Latvijā veiktajos pētījumos (Ano & Vasconelles, 2013; Exline, 2013; Lietaviete, 2016; Pargament, Feuille, & Burdzy, 2011) ir atklāts, ka negatīvā reliģiskā problēmu pārvarēšana (*negative religious coping*) jeb reliģiskās/garīgās cīņas (*religious struggle*) ir saistītas ar sliktākiem veselības un psiholoģiskās labklājības rādītājiem, tai skaitā ar dažādiem psihiskiem traucējumiem – paaugstinātu stresa līmeni, depresiju, trauksmi, somatizāciju, agresiju, tendenci uz atkarībām, suicīda risku u. c.

Pētot personības faktorus, kas saistīti ar negatīvo problēmu pārvarēšanu Latvijas katoļu izlasē, kā vadošais faktors izvirzījās neirootisms kā personības iezīme (Trups-Kalne, Perepjolkina un Lietaviete, 2020). Tādēļ turpmākajos pētījumos būtu nepieciešams pievērsties neirootisma un negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistības mehānismu izskaidrošanai. Dotā *pētījuma mērķis* ir izpētīt, kā neirootisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu ietekmē Dieva tēls un vispārējā reliģiozitāte. Lai to noskaidrotu, tiek izvirzīti šādi pētījuma jautājumi:

1. Vai Dieva tēls mediē neirootisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu?
2. Vai reliģiozitāte moderē neirootisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu?

Literatūras apskats *Literature Review*

Reliģiskās pārvarēšanas stratēģijas var iedalīt divās grupās: pozitīvajā un negatīvajā. Pozitīvā reliģiskā problēmu pārvarēšana ietver aktīvu reliģisku atdošanos, situācijas labvēlīgu reliģisku novērtējumu, garīgas saiknes izjūtu (Pargament, Smith, Koenig, & Perez 1998). Savukārt, negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu raksturo garīga spriedze, saspīlējums un cīņas ar sevi, citiem un dievišķo. Tā atspoguļo neapmierinātību ar savām attiecībām ar Dievu/Augstāko spēku, reliģiskās kopienas pārstāvju attieksmi pret indivīdu, stresora interpretāciju kā Dieva sodu, ļauno garīgo spēku uzbrukumu, kā arī centienus cīnīties tikai paša spēkiem, nepaļaujoties uz Dievu (Pargament Koenig, & Perez, 2000; Pargament et al., 2011).

Pētot personības faktorus, kas saistīti ar reliģisko problēmu pārvarēšanu, tika konstatēts, ka reliģiskā problēmu pārvarēšana korelē ar dažādām personības individuāltipoloģiskām iezīmēm – piesaistes stilu (Ano & Pargament, 2003; Schottenbauer, Rodriguez, Glass, & Arnkoff, 2006; Wood, Worthington, Exline, Yali, Aten, & McMinn, 2010), pozitīvo vai negatīvo afektivitāti (Van Dyke, Glenwick, Cecero, & Kim, 2009), personības traucējumiem (Hall & Edwards, 2002). Longitudinālā pētījumā (Grubbs, Wilt, Strauner, Exline, Pargament, 2016) tika konstatēts, ka negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu jeb garīgās cīņas gan šķēsgriezumā, gan garengriezumā prognozē tādi personības faktori kā zems vispārējais pašvērtējums (*self-esteem*), augsts prasīgums un zems līdzjūtības līmenis pret sevi (*self-compassion*), kā arī paaugstināta savu psiholoģisko tiesību (*psychological entitlement*) izjūta.

Attiecībā uz personības iezīmju saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu vairākos pētījumos (Grubbs et al., 2016; Wilt, Grubbs, Pargament, & Exline 2017) tika konstatēts, ka augsti neirotisma rādītāji un zemi labvēlīguma rādītāji prognozē negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu. Savukārt, studentu izlasē (Ano & Pargament, 2013) neirotismam, salīdzinot ar citiem faktoriem, bija vislielākā prognostiskā ietekme attiecībā uz negatīvo reliģiskās pārvarēšanas stilu un ar to saistītām garīgajām cīņām.

Neirotisms, ko raksturo tieksme uz negatīviem emocionālajiem stāvokļiem, emocionālā nestabilitāte (John & Srivastava, 1999), grūtības atrast jēgu vai mērķi dzīvē (Ciarrocchi & Brelsford, 2009), korelē arī ar dusmām uz Dievu (Grubbs et al., 2013; Wood et al., 2010), negatīvāku attiecību ar Dievu vērtējumu (Werdel, Dy-Liacco, Ciarrocchi, Wicks, & Brelsford, 2014), negatīvāku Dieva tēlu, dusmām un neapmierinātību attiecībā pret Dievu (Braam, Mooi, Jonker, van Tilburg, & Deeg, 2008; Chatraii & Karimian, 2017).

Pētījumu rezultāti ļauj secināt, ka reliģisko problēmu pārvarēšanu un tās ietekmes intensitāti uz psiholoģiskās adaptācijas rādītājiem prognozē indivīda reliģiozitāte (Krause, Ellison, & Wulff, 1998; Pargament, Tarakeshwar, Ellison, & Wulff, 2001). Soha (Socha, 2009) reliģiozitāti definē kā subjektīvu, individuālu reliģisko pieredzi un attieksmi pret transcendentālo Būtni, sakrālo sfēru, kas veidojas kā emocionālo, kognitīvo un uzvedības elementu kopums situācijā, kad cilvēks apzinās pārdabiskās sfēras eksistenci un tās iedarbību cilvēka dzīvē. Reliģiozitāte raksturo veidu, kā cilvēks izpauž ticību, piederību noteiktai reliģijai un kā reliģiskā pārlicība ietekmē cilvēka psihiskos procesus un uzvedību.

Saroglou (Saroglou, 2002) metanalītiskā pētījumā par personības iezīmju saistību ar reliģiozitāti, secināja, ka augsti neirotisma rādītāji ir saistīti ar ārējo reliģiozitāti (*extrinsic religiosity*), kas saskaņā ar Olporta un Rosa pētījumiem (Allport & Ross, 1967) ir ārēji motivēta reliģiska pārlicība un uzvedība, galvenokārt sociālā prestiža, savstarpējo attiecību, drošības un iepriecinājuma

dēļ, kurai ir raksturīga instrumentāla un egoistiska attieksme pret reliģiju. Savukārt, neirotizmam pretējā īpašība – emocionālā stabilitāte (Saroglou, 2002) – saistīta ar atvērtu, meklējošu un nobriedušu reliģiozitāti, kuras pamats ir iekšējā (*intrinsic*) reliģiozitāte un meklējošā reliģiozitāte (*quest religiosity*) (Batson, 1976), ko raksturo cilvēka brīvi izvēlēta dziļi iekšēja reliģiskā pārlicība, kas izpaužas godīgā attieksmē pret eksistenciāliem jautājumiem visā to sarežģītībā, nesniedzot skaidras vai standarta atbildes.

Viens no biežāk pētījumos minētajiem reliģiskajiem faktoriem, kas prognozē psiholoģiskās adaptācijas grūtības, ir negatīvs Dieva tēls (Ano & Pargament, 2013). Psihoanalītiķe Anna Marija Rizuto (Rizzuto, 1979) Dieva tēlu ir aplūkojusi kā īpašu pārejas objektu, kura veidošanās procesā svarīga loma ir indivīda attiecībām ar primārajiem objektiem, paša individuālpsholoģiskajām īpašībām un apkārtējās vides ietekmei. Dieva tēls nepaliek konstants – tas bieži vien tiek transformēts dzīves krīžu periodos atbilstoši psiholoģiskās attīstības, intelektuālā un morālā brieduma pakāpei, kā arī saskaņā ar vajadzību pēc psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanas.

Pētījumi ir atklājuši, ka negatīvs Dieva tēls korelē ar dažādiem personību raksturojošiem konstruktiem (Eurelings-Bontekoe, Van Steeg, & Verschuur 2005), piemēram, zemu pašvērtējumu un pašcieņu (Benson & Spilka, 1973), zemāku indivīda psiholoģisko adaptāciju (Tisdale, Key, Edwards, Brokaw, Kemperman, Cloud, Townsend, & Okamoto 1997) un nedrošu reliģisko piesaisti (Kirkpatrick & Shaver, 1992; Zarzycka, 2019).

Nedrošais piesaistes stils attiecībā uz Dievu ir statistiski nozīmīgi saistīts ar negatīvām reliģiskās problēmu pārvarēšanas stratēģijām (Belavich & Pargament, 2002). Indivīda piesaistes stils, kas izveidojies pirmajā dzīves gadā, izjutot aprūpes personas (vecāku) attieksmi pret sevi, prognozē reliģiskās problēmu pārvarēšanas stratēģiju, savukārt, tā nosaka psiholoģiskās adaptācijas rezultātus. Zažickas pētījumā (Zarzycka, 2019), kurā tika analizēta piesaistes stila saistība ar garīgajām cīņām, atsvešināta un naidīga Dieva tēls bija kā mediators starp nedrošo piesaisti un garīgajām cīņām, t. i., negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu.

Vairākos pētījumos tika atklāta saistība starp Dieva tēlu un stresa pārvarēšanas stilu. Piemēram, bērnu ar īpašām vajadzībām vecāku izlasē (Newton & McIntosh, 2010) pozitīvāks Dieva tēls bija saistīts ar efektīvākiem stresa pārvarēšanas paņēmieniem, kā arī indivīdi ar pozitīvāku Dieva tēlu situācijas vērtēja kā vairāk pozitīvas. Dieva tēla un reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistība tika konstatēta Šreiberes (Schreiber, 2011) pētījumā, kurā Dieva tēls tika skatīts caur divu dimensiju (ieinteresētība un dusmas) prizmu (Bader, Dogherty, Froese, Johnson, Mencken, Park, & Stark, 2006). Ieinteresēta Dieva tēls bija saistīts ar pozitīvām reliģiskās problēmu pārvarēšanas stratēģijām, augstāku psiholoģisko labklājību, zemāku trauksmi un bailēm no

recidīva. Turpretim auksta un neieinteresēta Dieva tēls bija saistīts ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu. Arī musulmaņu izlasē (Abu-Raiya, Exline, Pargament, & Agbaria, 2015) pozitīvs Dieva tēls un fundamentālisms bija saistīts ar zemākiem garīgo cīņu/negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas rādītājiem, bet universālisms – ar augstākiem garīgo cīņu rādītājiem.

Balstoties uz pozitīvās un negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas konstruktū definīcijām, kā arī uz pētījumiem, kuros tika atklāts, ka Dieva tēls ir saistīts ar adaptācijas spējām (Tisdale et al., 1997), stresa pārvarēšanas stilu (Newton & McIntosh, 2010) un piesaistes stilu (Kirkpatrick & Shaver, 1992; Zarzycka, 2019), krīzes kognitīvo novērtējumu (Ludāne, 2006), varam secināt, ka auksta, sodoša, neiejūtīga Dieva tēls ir saistīts ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu.

Savukārt, neirostisms un neirostismu raksturojošas iezīmes – depresivitāte, trauksmainība, negatīvā emocionalitāte – korelē ar negatīvu Dieva tēlu (Braam, et al., 2008). Tādējādi varam prognozēt, ka Dieva tēls varētu mediēt neirostisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu.

Pretrunīgi dati ir par reliģiozitāti kā reliģiskās problēmu pārvarēšanas un psiholoģiskās veselības un labklājības saistības moderatoru. Ir pētījumi, kuros reliģiozitāte ir kā “buferis” starp negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu un psihiskās veselības rādītājiem (Wilt, Grubbs, Exline, & Pargament, 2016), t. i., samazina negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistības ciešumu ar negatīvām sekām psihiskajā veselībā. Savukārt, citu pētījumu rezultāti liecina, ka reliģiozitāte saasina garīgās cīņas (Wilt, Evans, Pargament, Exline, Fletcher, & Teng, 2019). Ateistu izlasē veiktie pētījumi (Sedlar, Stauner, Pargament, Exline, Grubbs, & Bradley, 2018) liecina, ka arī viņi piedzīvo garīgo cīņu fenomenu, kas dažos aspektos ir mazāk izteikts nekā tiem, kas tic Dievam, taču arī viņiem tas ir saistīts ar zemākiem psihiskās veselības rādītājiem (depresiju un trauksmi).

Tā kā reliģiozitātei ir neskaidra loma attiecībā pret reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistību ar psihisko veselību, būtu vērts pārbaudīt, kāda ir tās loma neirostisma saistībā ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu.

Metodoloģija *Methodology*

Pētījuma dalībnieki

Pētījumā piedalījās 336 latviešu valodā runājoši Latvijas Romas katoļu Baznīcai piederoši pieaugušie no četrām Romas katoļu Baznīcas Latvijā diecēzēm – Rīgas, Rēzeknes-Aglonas, Jelgavas un Liepājas diecēzes – vecumā no 18 līdz 86 gadiem ($M = 44.42$, $SD = 12.90$), 74.9% sievietes.

Instrumentārijs

- Reliģiskās problēmu pārvarēšanas aptaujas RCOPE īsā versija (*brief RCOPE*, Pargament, Feuille & Burdzy, 2011), adaptēta latviešu valodā dotā pētījuma ietvaros. Aptauju veido divas skalas, katrā no tām 7 apgalvojumi, kas mēra, cik bieži sarežģītās dzīves situācijās indivīds izmanto pozitīvo ($\alpha = .82$) un negatīvo ($\alpha = .80$) reliģisko problēmu pārvarēšanu.
- Dieva tēla skala (*God Image Scale* – GIS, Lawrence, 1997, latviešu valodā adaptējusi M. Ludāne, 2006). Skalu veido 72 panti, kas mēra sešus Dieva tēla aspektus – klātbūtni ($\alpha = .86$), izaicinājumu ($\alpha = .61$), pieņemšanu ($\alpha = 0,80$), labvēlību ($\alpha = .78$), ietekmi ($\alpha = .78$) un providenci ($\alpha = .69$). Pētījumā tiek lietots tikai skalas kopīgais rādītājs.
- Latvijas Personības aptauja LPAv-3 (Perepjolkina, 2014) – tika izmantota, lai mērītu neirotizmu kā personības iezīmi ($\alpha = .89$).
- Reliģijas centralitātes skala (CRS-5, Huber & Huber, 2012). Adaptācija skalas piecu pantu versijai notika dotā pētījuma ietvaros. Skala mēra indivīda vispārējo reliģiozitāti – interesi par reliģiskiem jautājumiem, reliģisko pieredzi, lūgšanas un dievkalpojumu apmeklēšanas biežumu. Skalas pantu iekšējās saskaņotības rādītājs ir $\alpha = .71$.
- Sociāli demogrāfisko datu aptauja – vecums, dzīvesvieta, reliģiskā piederība, diecēze.

Procedūra

Pētījuma dati tika ievākti, izmantojot elektronisko aptauju izstrādes rīku *Google Veidlapas*, laika posmā no 2019. gada 4. janvāra līdz 28. februārim. Piedalīšanās pētījumā bija brīvprātīga un anonīma, un aptauju aizpildīšana notika bez aizpildīšanas laika kontroles. Aizpildot aptauju līdz galam, pētījuma dalībnieks apstiprināja savu dalību pētījumā.

Datu apstrādes un analīzes metodes

Datu analīzē tika izmantota aprakstošās statistikas rādītāju noteikšana, skalas pantu iekšējās saskaņotības noteikšana, Spīrmena korelāciju koeficients, mediācijas modeļa un moderācijas modeļa pārbaude, pamatojoties uz Barona un Kenija (Baron & Kenny, 1986) pieeju.

Pētījuma rezultāti

Results

Pirms mediācijas un moderācijas analīzes veikšanas, lai pārbaudītu mainīgo savstarpējās sakarības, tika veikta korelāciju analīze. Ņemot vērā to, ka ne visu mainīgo empīriskais sadalījums veidoja normālo sadalījumu, korelācijas analīzes veikšanai tika izmantots Spīrmena rangu korelācijas koeficients.

1. tabula. Mainīgo savstarpējās korelācijas
Table 1 Intercorrelation Matrix

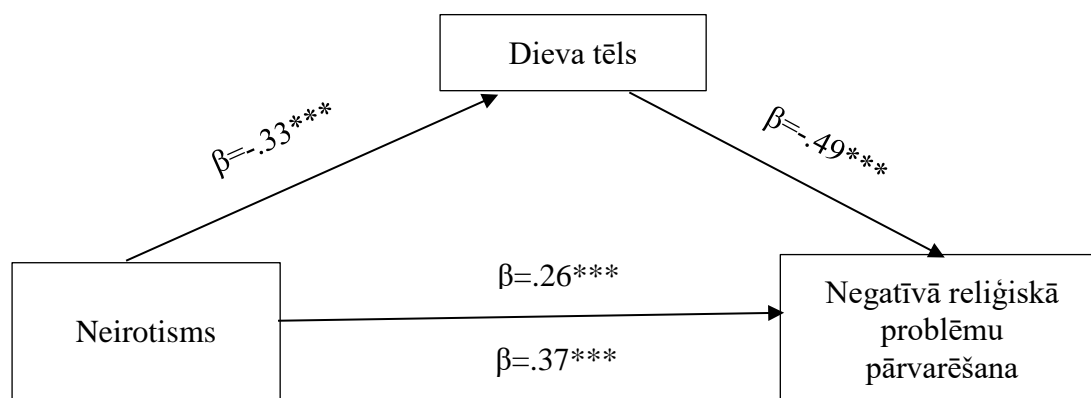
	<i>Negatīvā reliģiskā problēmu pārvarēšana</i>	<i>Reliģiozitāte</i>	<i>Dieva tēls</i>
<i>Neirotisms</i>	.40**	-.17**	-.32**
<i>Negatīvā reliģiskā problēmu pārvarēšana</i>		-.17**	-.38**
<i>Reliģiozitāte</i>			.53**

*Piezīme. **p < .01.*

Lai atbildētu uz pirmo pētījuma jautājumu (*Vai Dieva tēls mediē neirotisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu?*), tika veikta mediācijas analīze, balstoties uz Barona un Kenija (Baron & Kenny, 1986) pieeju. Kā mediatora mainīgais tika izvēlēts Dieva tēls, jo Dieva tēlam ir statistiski nozīmīga saistība gan ar neirotismu, gan negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu.

Vispirms aprēķināti atsevišķi regresiju vienādojumi starp neatkarīgo mainīgo – neirotismu – un atkarīgo mainīgo – negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu (1. modelis). Pēc tam aprēķināts vienādojums, kurā atkarīgā mainīgā prognozēšanai kā neatkarīgos mainīgos iekļauj gan neirotismu, gan Dieva tēlu (2. modelis).

Lai apstiprinātu mediatora efektu, neirotisma saistību ciešumam ar negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas rādītāju 2. regresiju modelī jābūt vājākam nekā 1. modelī. Statistiski nozīmīgas sakarības trūkums starp neirotismu un negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu raksturotu pilnu mediatora efektu, savukārt, sakarības ciešuma mazināšanās, saglabājot to statistiski nozīmīgā līmenī, liecinātu par daļēju mediatora efektu. Mediatora efekta statistiskā nozīmība noteikta ar Sobela kritēriju.

1. attēls. Mediācijas analīzes rezultāti
Figure 1 Results of Mediation Analysis

Iegūtie mediācijas analīzes rezultāti (sk. 1. attēlu un 2. tabulu) liecina, ka standartizētais regresijas analīzes koeficients, kas raksturo neirotizisma un negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistības ciešumu, 1. modelī ir $\beta = .37$, $p < .001$, savukārt, 2. modelī tas ir kļuvis mazāks – $\beta = .25$, $p < .001$. Sobela kritērijs 4.97, $p < .001$ norāda uz dotā mediācijas modeļa statistisko nozīmību. Tādējādi varam secināt, ka Dieva tēls daļēji mediē neirotizisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu.

2. tabula. Regresiju analīzes rezultāti mediācijas modeļa pārbaudē
(atkarīgais mainīgais – negatīvā reliģiskā problēmu pārvarēšana)
Table 2 Results of Regression Analysis in Testing the Mediation Model
(dependent variable – negative religious coping)

Mainīgie lielumi	B	SE B	β	t	R ²
Konstante	6.23	.65	-	9.60***	.13***
Neirotizisms	.10	.01	.37	7.15***	-
Konstante	22.26	2.26	-	9.85***	.29***
Neirotizisms	.07	.01	.25	4.79***	-
Dieva tēls	-.06	.01	-.40	-7.59***	-

Piezīme. *** $p < 0,001$.

Lai atbildētu uz otro pētījuma jautājumu (*Vai reliģiozitāte moderē neirotizisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanas stilu?*), tika veikta moderatora efekta pārbaude, pamatojoties uz Barona un Kenija (Baron & Kenny, 1986) pieeju. Moderācijas analīze tiek izmantota, lai noteiktu, vai saistība starp diviem mainīgajiem (saistības ciešums un/vai virzība) ir atkarīga no trešā mainīgā. Dotajā gadījumā tika pārbaudīts, vai neirotizisma un negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistības ciešumu ietekmē reliģiozitāte. Kā moderatora mainīgais tika izvēlēta reliģiozitāte, jo moderācijas analīzes nosacījums atbilstoši Barona un Kenija (Baron & Kenny, 1986) pieejai ir tāds, ka moderatora mainīgajam nevajadzētu korelēt ar neatkarīgo un arī ar atkarīgo mainīgo. Reliģiozitāte daļēji atbilst šiem nosacījumiem: tā vāji korelē ar neatkarīgo mainīgo – neirotizismu – un ar atkarīgo mainīgo – negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu (sk. 1. tabulu).

Moderatora efekta pārbaude notika, izmantojot multiplo regresiju analīzes standarta metodi (*enter*). Regresijas modelī, kurā atkarīgais mainīgais bija negatīvā reliģiskā problēmu pārvarēšana, tika izmantoti trīs mainīgie – neirotizisms (neatkarīgais mainīgais), reliģiozitāte (moderators) un neirotizisma un reliģiozitātes mainīgo standartvērtību (z-vērtību) reizinājums jeb mijiedarbības mainīgais. Ja neirotizisma un reliģiozitātes, un to reizinājumam (mijiedarbības mainīgajam) atbilstošais regresijas koeficients ir statistiski nozīmīgs, tad reliģiozitātes moderatora efekts attiecībā pret saistību starp neirotizismu un

negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu pastāv. Ar iegūtajiem moderācijas analīzes rezultātiem var iepazīties 3 tabulā.

Iegūtie rezultāti liecina, ka neirotisma un reliģiozitātes, kā arī tās atsevišķu aspektu standartvērtību reizinājumam atbilstošie jeb mijiedarbības regresijas koeficienti (β) ir statistiski nozīmīgi, kas ļauj secināt, ka reliģiozitāte un tās aspekti reliģiskā ideoloģija un reliģiskā pieredze moderē neirotisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu. Lai varētu interpretēt iegūto moderatora efektu, tika veikta regresijas koeficientu pārbaude respondentu grupās ar atšķirīgu reliģiozitātes pakāpi, sadalot izlasi kvartilēs atbilstoši reliģiozitātes rādītājam.

3.tabula. Moderācijas analīzes rezultāti, pārbaudot reliģiozitātes moderatora efektu neirotisma saistībā ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu (atkarīgais mainīgais – negatīvā reliģiskā problēmu pārvarēšana)

Table 3. Results of Moderation Analysis Examining the Moderation Effect of Religiosity between Neuroticism and Negative Religious Coping (dependent variable – negative religious coping)

<i>Mainīgie lielumi</i>	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>t</i>	R^2	ΔR^2
<i>Konstante</i>	8.86	1.76	--	5.05***	.18	.18***
<i>Neirotisms</i>	.10	.01	.37	7.24***	--	--
<i>Reliģiozitāte</i>	-.12	.07	-.09	-1.74	--	--
<i>Neirotisms x Reliģiozitāte</i>	.51	.17	.15	2.92***	--	--

*Piezīme. ***p < 0,001.*

Iegūtie rezultāti liecina, ka visciešākā neirotisma un negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistība ir vērojama respondentu grupās ar augstiem reliģiozitātes rādītājiem (4. kvartilē $R^2 = .21$, 3. kvartilē – $R^2 = .20$, savukārt, viszemākais rādītājs ir 2. kvartilē – $R^2 = .06$, 1. kvartilē $R^2 = .14$). Tas norāda, ka neirotisma un negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistības ciešums ir atkarīgs no reliģiozitātes izteiktības, – jo reliģiozāks ir indivīds, jo ciešāka ir saistība starp neirotismu un negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu jeb reliģiskajām/garīgajām cīņām.

Diskusija *Discussion*

Neirotisma korelāciju ar negatīvo problēmu pārvarēšanu (Ano & Pargament, 2013; Trups-Kalne, Prepjolkina un Lietaviete, 2020) var skaidrot ar neirotisma neirālo pamatu. Indivīdiem, kuriem piemīt augsti neirotisma rādītāji, limbiskā sistēma izteiktā ierosas procesa spēka dēļ ļoti saasināti reaģē uz dažādiem ārējiem un iekšējiem stimuliem, tādēļ šiem cilvēkiem ļoti viegli

aktivizējas tie smadzeņu apgabali, kas atbild par soda un draudu uztveri (Perepjolkina, 2016). Tāpēc indivīdiem ar augstiem neurotisma rādītājiem ir tendence sarežģītas dzīves situācijas interpretēt kā draudus, Dieva sodu un ļaunā uzbrukumu, izjūtot plašu negatīvu emociju gammu saistībā ar šķietamu pamestību no Dieva puses un reliģiskās kopienas locekļu atbalsta trūkumu; viņiem ir raksturīgs arī negatīvāks Dieva tēls.

Tā kā Dieva tēla uztveres rādītājs statistiski nozīmīgi negatīvi korelē ar negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas rādītāju, indivīdi, kas Dievu uztver kā neatbalstošu, naidīgu un tādu, kas uzliek nepanesamus pārbaudījumus, biežāk uz dzīves problēmām reaģē reliģiski negatīvā veidā. Iegūtie rezultāti atbilst citu zinātnieku pētījumu rezultātiem (Abu-Raiya et al., 2015; Schreiber, 2011), kas pozitīvu Dieva tēlu saista ar zemāku garīgo cīņu jeb negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas izteiktību. Tādējādi neurotisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu lielā mērā izskaidro tas, ka indivīdiem ar augstiem neurotisma rādītājiem ir raksturīgs negatīvāks Dieva tēls, t. i., Dieva tēlam ir mediatora efekts šajā saistībā.

Dotajā pētījumā tika konstatēts, ka reliģiozitāte moderē neurotisma saistību ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu – pieaugot reliģiozitātes rādītājam, sakarība starp neurotismu un negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu kļūst ciešāka. Iegūtie rezultāti saskan ar pētījumiem, kuros konstatēts, ka augstāka reliģiozitātes pakāpe ir saistīta ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu vai moderē ar to saistītos psihiskos traucējumus.

Piemēram, pusaudžu izlasē (Kézdy, Martos, Boland, & Horváth-Szabó, 2011) tieši reliģiozākiem indivīdiem pozitīva korelācija starp reliģiskām šaubām un trauksmi/depresiju bija ciešāka. Arī militāro veterānu izlasē (Wilt et al., 2019) reliģiozitātes pakāpe bija saistīta ar augstāku garīgo cīņu izteiktību. Savukārt, Elisona un kolēģu (Ellison, Fang, Flannelly, & Steckler, 2013) pētījumā reliģiskās identitātes izteiktība moderēja saistību starp negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu un nelabvēlīgajām sekām – šajā pētījumā saistība starp negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu un fiziskās un psihiskās veselības traucējumiem bija ciešāka.

Lai gan minētie pētījumi tikai daļēji saskan ar dotā pētījuma mērķi, tie ļauj secināt, ka reliģiozitātes intensitātei var būt arī negatīva ietekme, ka tā var būt ne tikai “buferis” (Wilt et al., 2016) pret garīgajām cīņām, bet arī garīgās cīņas saasinošs faktors.

Pētījumos ir atklāts, ka neurotisms ir saistīts vairāk ar ārējo reliģiozitāti, Pargaments un kolēģi (Pargament, Olsen, Reilly, Falgout, Ensing, & Van Haitsma, 1992) norāda, ka ārējā reliģiozitāte ir pozitīvi saistīta ar tādiem reliģiskās problēmu pārvarēšanas aspektiem kā bailes par savu veselību, pašattīstība kā reliģiozitātes mērķis, orientācija uz labo darbu veikšanu, kā arī negatīvi saistīta ar izaugsmes iespējām. Iespējams, vispārējās reliģiozitātes

mērījums (CRS-5, Huber & Huber, 2012), kas tika lietots šajā pētījumā, pamatā ļāva konstatēt reliģisko aktivitāšu un reliģiskās pieredzes biežumu, tāpēc tas, iespējams, vairāk atspoguļo ārējās reliģiozitātes saturu. Tādējādi tieši ārējā reliģiozitāte var būt kā neirotisma un negatīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistību saasinošs faktors. Turpmākajos pētījumos būtu nepieciešams vairāk pievērsties iekšējās reliģiskās pieredzes saistības ar reliģiskās problēmu pārvarēšanas stratēģijām izpētei Latvijas izlasē.

Reliģiozitāti kā neirotisma saistības ar negatīvo reliģisko problēmu pārvarēšanu moderējošo faktoru varētu interpretēt arī saskaņā ar dažu garīgās teoloģijas autoru mācību. Piemēram, Svētais Ignācijs no Lojolas (Lojola, 2018/1547) un svētais Jānis no Krusta (sk. Zimmerman, 1910) uzskata, ka garīgie pārbaudījumi un krīzes, kas var radīt negatīvajai reliģiskajai problēmu pārvarēšanai raksturīgas izjūtas (piemēram, cilvēks jūtas Dieva un tuvāko cilvēku nesaprasts un atstāts), piemeklē ne jau iesācējus garīgajā dzīvē, bet cilvēkus, kas jau ilgāku laiku dzīvo intensīvu garīgo dzīvi. Un, kā rāda dotā pētījuma rezultāti, sevišķi smagi šos pārbaudījumus var piedzīvot reliģiozi indivīdi ar augstiem neirotisma rādītājiem. Tādēļ šiem indivīdiem ir it sevišķi nepieciešams pastorāls un psiholoģisks atbalsts.

Pamatojoties uz mediācijas analīzes rezultātiem, garīgi psiholoģiskajās intervencēs un atbalsta sniegšanā ir jāpievērš liela uzmanība reliģiozā indivīda Dieva tēlam, tam, kā tas ir veidojies. Tādēļ, lai transformētu negatīvo Dieva tēlu, ir jāveido drošas terapeitiskas attiecības, jāveic reliģiski izglītojošs darbs un jārada iespējas piedzīvot reliģiski nozīmīgu pieredzi, veidojot ar Dievu personisku dialogu un partnerattiecības (Wilt, Stauner, Harriott, Exline, & Pargament, 2018). Tādēļ reliģiskajās kopienās ir jādomā par kvalificētām atbalsta struktūrām, lai novērstu neadaptīvās reliģiskās problēmu pārvarēšanas negatīvo ietekmi uz psihisko un fizisko veselību.

Pētījuma ierobežojumi saistās ar pētījuma izlasi, jo pētījumā piedalījās tikai Romas katoļu Baznīcai piederīgie, trīs ceturtdaļas pētījuma dalībnieku bija sievietes. Pētījumā tika izmantotas pašvērtējuma aptaujas, kurās pētījuma dalībnieki subjektīvi vērtēja savu pieredzi un attieksmes. Pētījums bija korelatīvs, tādēļ tā rezultāti neļauj pilnā mērā spriest par mainīgo cēloņu un seku sakarībām.

Lai objektīvi izvērtētu reliģisko problēmu pārvarēšanu, būtu nepieciešama kompleksa pieeja – intervijas, novērojumi u. c. metodes, kā arī garengriezuma pētījuma organizācijas forma. Tā kā dotajā pētījumā tika aplūkoti ar personību saistītie un reliģiskie faktori, turpmākajos pētījumos būtu jāpievēršas reliģisko problēmu pārvarēšanu prognozējošo sociālo un situacionālo faktoru izpētei, izlasē iekļaujot arī citu konfesiju ticīgos.

Summary

Religious coping strategies, which are used for coping with stress and critical life experiences and help adapting to various critical life experiences, uniquely supplement non-religious coping strategies in predicting physical and psychological well-being. Studies reveal that religious coping is related to physical and mental health during various life experiences, such as sickness, loss, victimisation, events of war and violence (see Evans, Stanley, Barrera, Exline, Pargament, & Teng, 2018; Pargament, 1997; Pargament, Smith, Koenig, & Perez, 1998).

Studies conducted globally (Ano & Vasconelles, 2013; Exline, 2013; Pargament, Feuille, & Burdzy, 2011) and in Latvia (Lietaviete, 2016) reveal that negative religious coping or religious/spiritual struggles are linked to more adverse physical and psychological well-being factors, including various psychological disorders, such as increased level of stress, depression, anxiety, somatisation, aggression, tendency to addiction, suicide, etc.

When assessing personality traits related to negative coping in the sample group of Catholics in Latvia, neuroticism was identified as one of the traits that is most closely linked to negative religious coping (Trups-Kalne, Perepjolkina and Lietaviete, 2020). Therefore, probable mechanisms, as well as mediating and moderating factors, of this link should be determined. The aim of this study is to assess the mediating and moderating effect of several religious factors (general religiousness, image of God) on the link between neuroticism and negative coping.

Method. The sample consisted of 336 Latvian-speaking Roman Catholic adults aged 18 to 86 ($M = 44.42$; $SD = 12.90$, 74.9% women). The data was collected in an online survey with the following instruments: the Brief RCOPE (Pargament et al., 2011), the God Image Scale (Lawrence, 1997), the Latvian Personality Inventory LPAv-3 (Perepjolkina & Reņģe, 2014), the Centrality of Religiosity Scale CRS-5 (Huber & Huber, 2012) and the Socio-demographic Inventory.

Results. Analysis of mediation indicates that (Sobel criterion 4.97***, $p < 0.001$) image of God has a partial mediating effect on the link between neuroticism and negative religious coping. That, in turn, allows concluding that to a certain extent neuroticism affects formation of negative image of God, particularly in case of negative early experiences, because due to more intense response to stimulation, the limbic system of individuals with high neuroticism scores responds to diverse external and internal stimuli very intensely, as well as areas of brain, which perceive punishment and threats, are very sensitive among such individuals.

Results of analysis of moderation show that religiousness moderates the link between neuroticism and negative religious coping. The higher the degree of religiousness, the stronger the link between neuroticism and religiousness, namely, the intensity of religiousness of members of the sample group has a direct impact on their negative religious coping, which means that emotionally sensitive individuals with active religious life are more likely to use negative religious coping strategies when dealing with complicated life experiences.

Discussion. However, the limitations of the study are the omission of the social and situational factors in the coping process. The findings are limited to a specific group of Roman Catholics in Latvia (adults, internet users). The design of the study is correlative, based on self-report questionnaires, thus it does not determine causal relationships between the variables. The religious coping style significantly is affected by religious factors, such as religiosity and God's image. Therefore interventions, designed to overcome and prevent negative outcomes of negative religious coping should be oriented towards the adaptive modification of God's image and restructuring of negative religious beliefs.

There is a need to provide deeper religious, psychological and intellectual formation for the experienced members of religious communities, rather than just newcomers, to prevent negative religious coping strategies that are common in individuals that are highly religious and emotionally sensitive.

Literatūras saraksts

References

- Abu-Raiya, H., Exline, J. J., Pargament, K. I., & Agbaria, Q. (2015). Prevalence, Predictors, and Implications of Religious/Spiritual Struggles Among Muslims. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 54(4), 631–648. <https://doi.org/10.1111/jssr.12230>
- Abu-Raiya, H., Pargament, K. I., & Krause, N. (2016). Religion as problem, religion as solution: religious buffers of the links between religious/spiritual struggles and well-being/mental health. *Quality of Life Research*, 25(5), 1265–1274. <https://doi.org/10.1007/s11136-015-1163-8>
- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443. <http://dx.doi.org/10.1037/h0021212>
- Ano, G. G., & Pargament, K. I. (2013). Predictors of spiritual struggles: An exploratory study. *Mental Health, Religion & Culture*, 16(4), 419-434. <http://dx.doi.org/10.1080/13674676.2012.680434>
- Ano, G. G., & Vasconcelles, E. B. (2005). Religious coping and psychological adjustment to stress: A meta-analysis. *Journal of Clinical Psychology*, 61(4), 461-480. <https://doi.org/10.1002/jclp.20049>
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 51, 1173–1182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.51.6.1173>
- Batson, C. D. (1976). Religion as prosocial: Agent or double agent? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 15(1), 29–45. <https://doi.org/10.2307/1384312>
- Belavich, T. G., & Pargament, K. I. (2002). The role of attachment in predicting spiritual coping with a loved one in surgery. *Journal of Adult Development*, 9(1), 13-29. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1013873100466>
- Benson, P., & Spilka, B. (1973). God Image as a Function of Self-Esteem and Locus of Control. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12(3), 297-310. <https://doi.org/10.2307/1384430>
- Braam, A. W., Mooi, B., Jonker, J. S., van Tilburg, W., & Deeg, D. J. H. (2008). God image and Five-Factor Model personality characteristics in later life: A study among inhabitants of Sassenheim in The Netherlands. *Mental Health, Religion and Culture*, 11(6), 547–559. <https://doi.org/10.1080/13674670701641886>
- Chatraii, M., & Karimian, N. (2017). Predicting the image of god based on Personality traits (Neuroticism, aggressiveness and extraversion). *The Interdisciplinary Quarterly of Applied Researches on Islamic Humanities*, 1(2), 77–92. <http://arh.sccsr.ac.ir/article-1-30-en.html>
- Ellison, C. G., Fang, Q., Flannelly, K. J., & Steckler, R. A. (2013). Spiritual struggles and mental health: Exploring the moderating effects of religious identity. *International Journal for the Psychology of Religion*, 23(3), 214-229. <http://dx.doi.org/10.1080/10508619.2012.759868>

- Eurelings-Bontekoe, E. H. M., Van Steeg, J. H., & Verschuur, M. J. (2005). The association between personality, attachment, psychological distress, church denomination and the God concept among a non-clinical sample. *Mental Health, Religion & Culture*, 8(2), 141–154. <https://doi.org/10.1080/13674670412331304320>
- Evans, W. R., Stanley, M. A., Barrera, T. L., Exline, J. J., Pargament, K. I., & Teng, E. J. (2018). Morally injurious events and psychological distress among veterans: Examining the mediating role of religious and spiritual struggles. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 10(3), 360–367. <https://doi.org/10.1037/tra0000347>
- Exline, J. J. (2013). Religious and spiritual struggles. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J.W. Jones (Eds.), *APA handbook of psychology, religion, and spirituality. Volume 1: Context, theory, and research* (pp. 459– 475). Washington, DC: American Psychological Association. <http://dx.doi.org/10.1037/14045-025>
- Exline, J. J., Hall, T. W., Pargament, K. I., & Harriott, V. A. (2017). Predictors of growth from spiritual struggle among Christian undergraduates: Religious coping and perceptions of helpful action by God are both important. *Journal of Positive Psychology*, 12(5), 501–508. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1228007>
- Grubbs, J. B., Wilt, J., Stauner, N., Exline, J. J., & Pargament, K. I. (2016). Self, struggle, and soul: Linking personality, self-concept, and religious/spiritual struggle. *Personality and Individual Differences*, 101, 144-152. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.05.365>
- Hall, T. W., & Edwards, K. J. (2002). The Spiritual Assessment Inventory: A theistic model and measure for assessing spiritual development. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 41(2), 341-357. <http://dx.doi.org/10.1111/1468-5906.00121>
- John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five Trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 102-138). New York, NY, US: Guilford Press.
- Kézdy, A., Martos, T., Boland, V., & Horváth-Szabó, K. (2011). Religious doubts and mental health in adolescence and young adulthood: The association with religious attitudes. *Journal of Adolescence*, 34(1), 39–47. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2010.03.003>
- Kirkpatrick, L. A., & Shaver, P. R. (1990). Attachment theory and religion: Childhood attachments, religious beliefs, and conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), 315-334. <http://dx.doi.org/10.2307/1386461>
- Krause, N., Ellison, C. G., & Wulff, K. M. (1998). Church-based support, negative interaction and psychological well-being: Findings from a national sample of Presbyterians. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 725-741.
- Lawrence, R. T. (1997). Measuring the Image of God: The God Image Inventory and the God Image Scales. *Journal of Psychology and Theology*, 25(2), 214-226. <https://doi.org/10.1177/009164719702500206>
- Lietaviete, I. (2016). Stresa pārvarēšanas stratēģijas un pašefektivitātes izjūta onkoloģiskajiem pacientiem. *LU 74. Zinātniskās konferences Psiholoģijas sekcija, 2016.gada 9.februārī*.
- Lojola, I. (2018). *Garīgie vingrinājumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Ludāne, M. (2006). *Dieva tēla uztveres un krīzes novērtējuma saistība pie dažādām konfesijām piederošiem/nepiederošiem cilvēkiem*. Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte.
- Newton, A.T., & McIntosh, D.N. (2010). Specific Religious Beliefs in a Cognitive Appraisal Model of Stress and Coping. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 20(1), 39-58. <https://doi.org/10.1080/10508610903418129>

- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G. & Perez, L. M. (2000). The many methods of religious coping: development and initial validation of the RCOPE, *Journal of Clinical Psychology* 56(4), 519-543. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1097-4679\(200004\)56:4<519::AID-JCLP6>3.0.CO;2-1](https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(200004)56:4<519::AID-JCLP6>3.0.CO;2-1)
- Pargament, K. I., Olsen, H., Reilly, B., Falgout, K., Ensing, D. S., & Van Haitsma, K. (1992). God help me: II. The relationship of religious orientations to religious coping with negative life events. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 31(4), 504-513. <https://doi.org/10.2307/1386859>
- Pargament, K. I., Tarakeshwar, N., Ellison, C. G., & Wulff, K. M. (2001). Religious coping among the religious: The relationships between religious coping and well-being in a national sample of Presbyterian clergy, elders, and members. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(3), 497–513. <https://doi.org/10.1111/0021-8294.00073>
- Pargament, K., Feuille, M., & Burdzy, D. (2011). The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping. *Religions*, 2(1), 51-76. <https://doi.org/10.3390/rel2010051>
- Pargament, K.I., Smith, B.W., Koenig, H.G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(4), 711-725. <https://doi.org/10.2307/1388152>
- Perepjolkina, V. (2014). Daudzdimensionālas personības aptaujas izstrāde un validizācija Latvijas pieaugušo izlasē (Promocijas darbs). Iegūts no <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/4921>
- Perepjolkina, V. (2016). Personības iezīmju saistība ar veselību. No K. Mārtinsone un V. Sudraba (red.), *Veselības psiholoģija* (131.-142. lpp.). Rīga: RSU.
- Rizzuto, A. M. (1979). *Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago: University of Chicago Press.
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 32(1), 15-25. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00233-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00233-6)
- Schottenbauer, M. A., Rodriguez, B. F., Glass, C. R. and Arnkoff, D. B. (2006), Religious coping research and contemporary personality theory: An exploration of Endler's (1997) integrative personality theory. *British Journal of Psychology*, 97, 499-519. <https://doi.org/10.1348/000712606X97840>
- Schreiber, J. A. (2011). Image of God: Effect on Coping and Psychospiritual Outcomes in Early Breast Cancer Survivors. *Oncology Nursing Forum*. <https://doi.org/10.1188/11.onf.293-301>
- Sedlar, A. E., Stauner, N., Pargament, K. I., Exline, J. J., Grubbs, J. B., & Bradley, D. F. (2018). *Spiritual Struggles among Atheists: Links to Psychological Distress and Well-Being*. *Religions*. <https://doi.org/10.3390/rel9080242>
- Socha, P. (2009). Główne kategorii psychologii religii: próba uporządkowania [Reliģijas psiholoģijas pamatjēdzieni: mēģinājums tos sakārtot]. *Kwartalnik religioznawczy Nomos*, 65/66, 135-145.
- Tisdale, T. C., Key, T. L., Edwards, K. J., Brokaw, B. F., Kemperman, S. R., Cloud, H., Townsend J., & Okamoto, T. (1997). Impact of treatment on God image and personal adjustment, and correlations of God image to personal adjustment and object relations development. *Journal of Psychology and Theology*, 25(2), 227-239. <https://doi.org/10.1177/009164719702500207>

- Trups-Kalne, I., Perepjolkina, V., Lietaviete, I. (2020). Reliģiskās problēmu pārvarēšanas saistība ar personības iezīmēm, Dieva tēla uztveri un reliģiozitāti Latvijas Romas katoļu izlasē. *SOCIETY. INTEGRATION. EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference. Volume VII, May 22th-23th, 2020*, 187-204. <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/5057/4610>
- Van Dyke, C. J., Glenwick, D. S., Cecero, J. J., & Kim, S.-K. (2009). The relationship of religious coping and spirituality to adjustment and psychological distress in urban early adolescents. *Mental Health, Religion & Culture*, 12(4), 369–383. <https://doi.org/10.1080/13674670902737723>
- Werdel, M. B., Dy-Liacco, G. S., Ciarrocchi, J. W., Wicks, R. J., & Breslford, G. M. (2014). The unique role of spirituality in the process of growth following stress and trauma. *Pastoral Psychology*, 63(1), 57-71. <http://dx.doi.org/10.1007/s11089-013-0538-4>
- Wilt, J. A., Evans, W. R., Pargament, K. I., Exline, J. J., Fletcher, T. L., & Teng, E. J. (2019). Predictors of Moral Struggles Among Veterans. *Traumatology*, (December). <https://doi.org/10.1037/trm0000186>
- Wilt, J. A., Grubbs, J. B., Pargament, K. I., & Exline, J. J. (2017). Religious and Spiritual Struggles, Past and Present: Relations to the Big Five and Well-Being. *International Journal for the Psychology of Religion*. <https://doi.org/10.1080/10508619.2016.1183251>
- Wilt, J. A., Stauner, N., Harriott, V. A., Exline, J. J., & Pargament, K. I. (2018). Partnering With God: Religious Coping and Perceptions of Divine Intervention Predict Spiritual Transformation in Response to Religious–Spiritual Struggle. *Psychology of Religion and Spirituality*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/rel0000221>
- Wood, B. T., Worthington, E. L., Jr., Exline, J. J., Yali, A. M., Aten, J. D., & McMinn, M. R. (2010). Development, refinement, and psychometric properties of the Attitudes Toward God Scale (ATGS-9). *Psychology of Religion and Spirituality*, 2, 148 –167. <http://dx.doi.org/10.1037/a0018753>
- Zarzycka, B. (2019). Parental Attachment Styles and Religious and Spiritual Struggle: A Mediating Effect of God Image. *Journal of Family Issues*, 40(5), 575–593. <https://doi.org/10.1177/0192513X18813186>
- Zimmerman, B. (1910). *St. John of the Cross*. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. New Advent. Retrieved from <http://www.newadvent.org/cathen/08480a.htm>